

KEDİ FELSEFESİ

—

KEDİLER VE
HAYATIN
ANLAMI

—

JOHN GRAY

Çeviri: Ayşegül Yurdaçalış

domingo

KEDİ FELSEFESİ

Kediler ve Hayatın Anlamı

JOHN GRAY

Özgün adı: Feline Philosophy: Cats and the Meaning of Life

© 2020 John Gray

Tüm hakları saklıdır.

Bu kitabın Türkçe yayın hakları The Wylie Agency aracılığıyla alınmıştır.

Türkçe yayın hakları:

© 2022 Bkz Yayıncılık Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti.

Domingo, Bkz Yayıncılık markasıdır.

Sertifika No: 46105

Çeviri: Ayşegül Yurdaçalı

Editör: Edip Sönmez

Son okuma: Sevim Erdoğan

Kapak illüstrasyonu: Armando Veve

Kapak uyarlama: Betül Güzhan

Sayfa uygulama: Bahadır Erşık

ISBN: 978 605 198 252 6

Baskı: Kasım 2022

Çınar Mat. Ve Yay. San. Tic. Ltd. Şti.

Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad. Ata Han No: 34 Kat: 4-5 Bağcılar İstanbul

Tel: (0212) 628 96 00 • Sertifika No: 45103

Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın tümünün veya içeriğinin herhangi bir bölümünün yayıncının yazılı izni olmadan, fotokopi yöntemi dahil, elektronik ya da mekanik herhangi bir yolla çoğaltılması yasaktır.

Bkz Yayıncılık Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti.

Harbiye Mah. Cumhuriyet Cad. Pak Apt. No: 30

Kat: 1 Daire: 3 Şişli İstanbul – Tel: (212) 245 08 39

e-posta: domingo@domingo.com.tr

www.domingo.com.tr

İçindekiler

1	Kediler ve Felsefe	1
	<i>Kedisever bir anti-filozof: Michel de Montaigne</i>	7
	<i>Mèo'nun yolculuğu</i>	10
	<i>Kediler insanları nasıl evcilleştirdi?</i>	19
2	Kediler Niçin Mutlu Olmaya Çabalamazlar?	28
	<i>Filozoflar mutluluktan söz ettiğinde</i>	29
	<i>Pascal'da oyalanma kavramı</i>	35
	<i>Hodge ve İnsanın Düşüşü</i>	43
3	Kedi Etiği	51
	<i>Ahlak: çok özel bir pratik</i>	51
	<i>Spinoza ve doğamıza uygun yaşamak üzerine</i>	53
	<i>Bencil olmayan egoizm</i>	67

4	İnsan Sevgisine Karşı Kedi Sevgisi	76
	<i>Saha'nın zaferi</i>	76
	<i>Ming'in en büyük avı</i>	79
	<i>Lili'yi sevmek</i>	85
	<i>Gattino ortadan kayboluyor</i>	89
5	Zaman, Ölüm ve Kedi Ruhu	100
	<i>Muri'nin vedası</i>	100
	<i>Ölümün inkârı olarak uygarlık</i>	105
	<i>Tarırlar olarak kediler</i>	113
6	Kediler ve Hayatın Anlamı	119
	<i>Kedi doğası, insan doğası</i>	120
	<i>İyi yaşamaya dair on kedigil tüyosu</i>	123
	<i>Mèo pencere pervazında</i>	126
	<i>Teşekkür</i>	129
	<i>Sonnotlar</i>	131

I

Kediler ve Felsefe

Bir keresinde bir filozof bana, kedisini vegan olmaya ikna ettiğini söylemişti. Şaka yaptığını düşünerek bunu nasıl başardığını sormuştum ona. Kediye fare eti aromalı, leziz ve vegan yiyeceklerle mi beslemişti? Kedisini, birer kedigil rol modeli olarak halihazırda vegan olan başka kedilerle mi tanıştırmıştı? Yoksa kediyle tartışarak onu et yemenin yanlış olduğuna ikna mı etmişti? Muhatabım bunu komik bulmamıştı. Kedinin etsiz bir beslenme biçimini seçtiğine onun gerçekten inandığını anladım. Bu durumda, sohbetimizi bir soruyla noktaladım: Dışarı çıkıyor muydu kedi? Bana söylediğine göre, evet, çıkıyordu. Ve bu da gizemi çözüyordu. Besbelli başka evleri ziyaret ederek ve avlanarak besliyordu kendini kedi. Eve birkaç leş getirecek olursa da –etik yönden gelişmemiş kedilerin yazık ki pek meyilli oldukları bir âdettir bu–, erdem sahibi filozof onları görmezden gelmeyi becermişti.

Böylesi bir ahlak eğitimi deneyine tabi tutulan kedinin, insan eğitmenine nasıl bakmış olabileceğini hayal etmek zor değil. Filozofun tavrının yol açtığı kafa karışıklığının yerini

çok geçmeden kayıtsızlık almış olmalı. Belirli bir amaca hizmet etmeyen ya da anlık keyif vermeyen bir şey yaptıkları nadir görülen kediler, realistlerin şahıdırlar. İnsan budalalığıyla karşılaştıklarında, öylece arkalarını dönüp giderler.

Kedisini etsiz bir beslenme biçimini benimsemeye ikna ettiğine inanan filozof, olsa olsa filozofların ne kadar budalaca şeyler yapabildiğini gösteriyordu. Kedisine bir şeyler öğretmeye çalışacağı yerde ondan öğrenmeyi denemiş olsa, çok daha akıllılık etmiş olurdu. İnsanlar, kedilere dönüşmezler. Ama üstün varlıklar olduklarına dair kanaatlerini bir kenara bırakabilirlerse, nasıl yaşamalı diye endişeyle sorgulayıp durmadıkları halde kedilerin bunu nasıl daha iyi başarabildiklerini anlamaya başlayabilirler.

Kedilerin felsefeye ihtiyacı yoktur. Doğalarına sadık kalan kediler, onun kendilerine sunduğu hayattan hoşnutlardır. İnsanlarda ise doğalarından hoşnut olmamak doğalmış gibi görünmektedir. İnsan denen hayvan, öngörülebilir trajik –ve bazen de absürt– sonuçlara yol açabilse de olmadığı bir şey olmaya çabalamaktan asla vazgeçmez. Kedilerin böyle bir çabası yoktur. İnsan hayatının büyük bir bölümü, bir mutluluğa ulaşma mücadelesidir. Kediler için ise mutluluk, esenliklerine yönelik fiili tehditler ortadan kalktığında döndükleri olağan ruh halidir. Birçoğumuzun kedileri sevmesinin başlıca nedeni de bu olabilir. İnsanların normalde erişemedikleri bir saadet, onların doğuştan hakkıdır.

Felsefenin kaynağı endişedir ve tehdit altında olmadıkları ya da kendilerini yabancı bir yerde bulmadıkları süreçte kediler endişe yaşamazlar. Buna karşılık, insanlar için ise dünyanın kendisi yabancı ve tehditkâr bir yerdir. Dinler esas olarak, insana göre olmayan bir kâinatı insanca yaşanabilir hale getirme girişimleridir. Filozoflar çoğunlukla kendi metafizik kuramlarının yanında kaydadeğer bulmayarak

bu inançlara itibar etmemiş olsalar da aslında din ve felsefe aynı ihtiyaca cevap verir.¹ Her ikisi de insan olmaya eşlik eden bitmez tükenmez huzursuzluğu defetmeye çalışır.

Olaylara yüzeysel bakan kişiler, kedilerin soyut düşünme kapasitesinden yoksun oldukları için felsefe yapmadıklarını söyleyebilirler. Oysa bu yetiye sahip olacak, bununla birlikte dünya üzerinde aynı iç huzuruyla yaşamaya devam edecek bir kedigil türü tahayyül edilebilir. Şayet bu kediler felsefeye yönelecek olsalardı, muhtemelen fantastik edebiyatın eğlenceli bir kolu olarak ilgilenirlerdi onunla. Bu kedigil filozoflar ona endişeden kurtulmak için başvurulacak bir çare olarak değil, bir tür oyun olarak yaklaşırlardı.

Kedilerdeki soyut düşünme eksikliği, onların yetersizliklerinden çok zihinsel özgürlüklerinin bir göstergesidir. Genellemelerle düşünme, kolayca dile karşı duyulan içi boş bir imana doğru kayar. Felsefe tarihinin büyük bir bölümü dilsel kurgulara bir tapınmadan ibarettir. Sadece dokunabildikleri, koklayabildikleri ve gözleriyle görebildikleri şeylerin doğruluğuna güvenen kediler üzerinde ise sözcüklerin hükmü yoktur.

Felsefe insan aklının zayıflığına delalet eder. İnsanlar niçin ibadet ediyorlarsa, aynı nedenle felsefe yaparlar. Kendi yaşamlarında inşa ettikleri anlamın çok kırılğan olduğunu bilir ve onun çökmesi korkusuyla yaşarlar. Ölüm, anlamın nihai çöküşüdür; zira insanların kendilerine anlatmış oldukları her türlü hikâyenin sonunu imler. Böylece onlar da zamandan bağımsız bir dünyada bedeninin ötesinde bir hayata geçişi ve insanın hikâyesinin bu diğer âlemde devam ettiğini tahayyül ederler.

Tarihinin büyük bölümü boyunca felsefe, ölüme dirençli hakikatlerin arayışı olmuştur. Platon'un formlar –ezeli ve ebedi bir âlemde var olan değişmez idealar– öğretisi, insani

değerlerin ölüme karşı güvence altına alındığı mistik bir tasavvurdu. Ölümü hiç düşünmeyen –ama görünüşe göre ne zaman öleceklerini gayet iyi bilen– kedilerin bu türden hayal ürünü şeylere ihtiyacı yoktur. Şayet anlayabilselerdi de felsefenin onlara öğretecek bir şeyi olmayacaktı.

Az sayıda filozof, kedilerden bir şeyler öğrenilebileceğini fark etmişti. On dokuzuncu yüzyıl Alman filozofu Arthur Schopenhauer (d. 1788) kaniş köpeklerine sevgisiyle tanıyıyordu, ileri yaşlarında bir dizi kaniş besledi ve hepsine de aynı isimleri verdi – Atma ve Butz. En az bir tane de kedigil can yoldaşı vardı. Filozof 1860'ta kalp yetmezliğinden öldüğünde, onu evdeki koltuğunda ismini bilmediğimiz bir kedinin yanında bulacaklardı.

Schopenhauer hayvanlarını, bireyselliğin bir yanılsama olduğuna dair kendi teorisini desteklemekte kullandı. İnsanlar kedilerin kendileri gibi bağımsız bireyler olduklarını düşünmeden edemezler; oysa ona göre bu yanılsıdır, zira bunların her ikisi de Platoncu bir formun –pek çok farklı örnekte tekraren ortaya çıkan bir arketip– örnekleridir. Sonuçta bu görünürdeki bireylerin her biri, daha asli bir şeyin –Schopenhauer'a göre gerçekten var olan tek şey olan bitimsiz yaşama isteğinin– geçici olarak cisimleşmiş halidir.

Filozof, teorisini *İsteme ve Tasavvur Olarak Dünya* adlı eserinde etraflıca izah eder:

Şu anda bahçede oynayan kedi ile, orada üç yüz sene önce aynı şekilde atlayıp sıçrayarak oynamış olan kedinin aynı kedi olduğunu ciddi ciddi iddia etsem bana deli gözüyle bakacaklarını gayet iyi biliyorum; ama bugünkü kedinin üç yüz sene öncekinden esas itibarıyla ve her yönüyle tamamen farklı bir kedi olduğuna inanmanın çok daha absürt olduğunu da biliyorum ... Bir bakıma, birey

söz konusu olduğunda karşımızda her seferinde farklı bir varlık olduğu elbette ki doğrudur ... Başka bir açıdan ise, hakikatin yalnızca şeylerin değişmez ve kalıcı formlarına, idealara ait olması bakımından, doğru değildir, ki bu Platon için düşüncesinin temelini oluşturacak kadar açık bir gerçektir.²

Schopenhauer'ın, kedileri bir Ölümsüz Kedi'nin fani gölge-leri olarak görmesinin bir cazibesi yok değil. Gel gör ki, bugüne kadar tanıdığım kedileri düşündüğümde ilk aklıma gelen onların ortak özellikleri değil, birbirlerinden farklılıkları oluyor. Bazı kediler sakin ve dalgın, ötekiler müthiş oyuncu; bazıları temkinli, ötekiler gözü kara maceracı; bazıları sessiz ve barışçıl, ötekiler konuşkan ve hayli iddiacı. Her birinin kendi zevkleri, alışkanlıkları ve kişiliği var.

Kedilerin onları diğer canlılardan –özellikle de bizlerden– ayıran bir doğaları vardır. Kedilerin doğası ve bizim ondan öğrenebileceklerimiz bu kitabın konusunu oluşturuyor. Bununla birlikte, kedilerle yaşamış olan hiç kimse onları tek bir türün birbirinin yerini tutabilir örnekleri olarak göremez. Onların her biri benzersiz şekilde kendisidir ve birçok insandan daha bireyseldir.

Yine de Schopenhauer, hayvanlara bakışında önde gelen diğer filozoflardan daha merhametliydi. Rivayete göre, René Descartes (1596-1650) insan dışı hayvanlarda bilinçli farkındalığın olmadığını göstermek amacıyla bir kediyi camdan aşağı atmış, sonra da kedinin korku dolu çığlıklarının mekanik tepkiler olduğu sonucuna varmıştı. Descartes köpekler üzerinde de deneyler yaptı; bunlardan biri, bir köpeği keman sesi eşliğinde kırbaçlamayı içeriyordu. Buradaki amaç, keman sesinin daha sonra hayvanı ürkütüp ürkütme-yeceğini görmektir – ki ürkütüyordu.

Descartes felsefeye “Düşünüyorum, öyleyse varım,” deyişini kazandıran filozoftu. Bunun anlamı, insanların esas olarak akıldan meydana geldikleri ve yalnızca arızı olarak fiziksel organizmalar olduklarıydı. Filozof felsefesini metodik kuşkuculuğa dayandırmak istemişti. Ancak hayvanlara bir ruhu çok görmüş olan Hıristiyan dogmasından kuşku duymak aklına gelmemiş olacak ki, kendi rasyonalist felsefesinde bu tezi yineleyecekti. Descartes yaptığı deneylerin, insan dışı hayvanların hissiz makineler olduklarını ortaya koyduğuna inanıyordu; bu deneylerin gerçekte gösterdiği ise, insanların diğer hayvanlara kıyasla düşünme yetisinden daha yoksun olabildikleriydi.

Bilinçli farkındalık birçok canlıda ortaya çıkabilir. Doğal seçilimin bir kolu insana ulaştıysa, diğer bir kol ahtapota uzanmıştır. Her iki durumda da önceden belirlenmiş bir şey yoktur. Evrim, giderek daha özbilinçli yaşam formlarına doğru ilerlemez. Bilinç, rastgele ortaya çıkarak, ona sahip olan organizmalara gelip gider.³ Yirmi birinci yüzyıl transhümanistleri* evrimi, bütünüyle özbilinçli bir kozmik akla ulaştıracak bir süreç olarak algıladılar. Bu türden görüşlerin örneklerine on dokuzuncu yüzyıl teosofisi, okültizmi ya da spiritüalizminde de rastlanabilir.⁴ Bunların hiçbiri Darwin’in teorisini temel almaz. Oysa insanın özbilinci pekâlâ bir defaya mahsus bir şans olabilir.⁵

Bu, iç karartıcı bir çıkarım gibi görünebilir. Ama özbilinç niçin en yüksek değer olsun ki? Bilinçlilik abartılmış, ona gereğinden fazla değer biçilmiştir. Kendi yansımasının daimi parlaklığından mest olmuş bir dünyadansa, zaman

* Transhümanizm: 1980’lerde ortaya çıkan, insanın fiziksel ve bilişsel yeteneklerinin artırılması, yaşlanma ve hastalanma gibi arzu edilmeyen yönlerinin ortadan kaldırılması amacıyla bilim ve teknolojiden faydalanılmasını savunan evrensel akım. (ç.n.)

zaman kısmen özbilinçli canlılar üreten, ışık ile gölgenin içe içe geçtiği bir dünya daha ilgi çekici ve daha yaşanasıdır.

Bilinç, kendine döndüğünde, iyi hayata giden yolda engel oluşturur. Özbilinç, acı verici deneyimleri farkındalığın erişemediği bir köşesine durmaksızın itme çabasıyla, insan aklını bölmüştür. Bastırılmış acı, hayatın anlamına ilişkin soruları akla getirerek adeta onu zehirler. Buna karşılık, kedi akli bir ve bütündür. Acı çekilir ve unutulur, sonra yaşama zevinci geri döner. Kediler yaşamlarını sorgulama ihtiyacı duymazlar, zira hayatın yaşamaya değer olduğundan şüpheleri yoktur. Felsefenin nafile yere dindirmeye çabaladığı bitmez tükenmez huzursuzluğun kaynağı, insanın özbilincidir.

KEDİSEVER BİR ANTI-FİLOZOF: MICHEL DE MONTAIGNE

Kedilere ve felsefenin sınırlarına dair daha yüksek bir kavrayışı ise, “Ben kedimle oynarken, benim onunla değil de onun benimle vakit geçirmediğini nereden bileyim?”⁶ diye yazan Michel de Montaigne (1533-1592) sergiliyordu.

Montaigne sıklıkla modern hümanizmin –her türlü Tanrı fikrini geride bırakmayı hedefleyen düşünce akımı– kurucularından biri olarak nitelenir. Gerçekte ise o, Tanrı’ya olduğu kadar insanlığa da şüpheyle yaklaşıyordu. “İnsan tüm yaratıkların en çürüğü ve en zayıfıdır; üstüne üstlük, en kibirli olanıdır,” diye yazmıştı. Filozof gelmiş geçmiş bütün felsefeleri inceledikten sonra, hiçbirinin nasıl yaşamak gerektiğine dair hayvanların doğuştan sahip oldukları bilginin yerini tutamayacağını keşfetmişti. “Nasıl ki biz onları vahşi canavarlar gibi görüyorsak, muhtemelen onlar da aynı sebeple bize o gözle bakıyorlardır,”⁷ diyordu. Diğer hayvanlar

nasıl yaşayacaklarına dair doğuştan gelen bir kavrayışa sahip olmalarıyla insanlardan üstündü. Bu yaklaşımıyla Montaigne, Hıristiyan öğretilerinden ve Batı felsefesinin belli başlı geleneklerinden ayrılıyordu.

Montaigne'in zamanında kuşkucu olmak riskli bir işti. Diğer Avrupa ülkeleri gibi Fransa da din savaşları sonucunda enkaza dönmüş durumdaydı. Babasının ardından Bordeaux belediye başkanı olmasıyla birlikte Montaigne de bu savaşların içine düştü ve dış dünyadan kopup çalışma odasına çekildiği 1570 yılı sonrasında da, savaşan Katolikler ve Protestanlar arasında arabuluculuk yapmaya devam etti. Montaigne'in ailesinin soyu Marranoları da –Engizisyon'un baskısı altında Hıristiyanlığa geçmeye zorlanmış İberyalı Yahudiler– kapsıyordu ve Kilise'nin lehine yazılar yazdığında, filozofun onların maruz kaldığı türden bir baskıya karşı kendini korumaya çalıştığı düşünülebilirdi. Ama o aynı zamanda, akla kuşkuyla yaklaştıkları için imana açık olan bir düşünürler geleneğine mensuptu.

Antik Yunan kuşkuculuğu Avrupa'da on beşinci yüzyılda yeniden keşfedildi. Montaigne onun en radikal kolu olan Pyrrhonculuktan etkilenmişti; bu akım ismini, Büyük İskender'in ordusuyla Hindistan'a giden ve orada gimnosofistler ("çıplak bilgiler") ya da yogilerle çalışmalar yaptığı söylenen Elis'li Pyrrhon'dan (MÖ yak. 360-yak. 270) alıyordu. Pyrrhon felsefenin hedefinin *ataraxia* olduğu fikrini –olasılıkla ilk kez kendisi tarafından kullanılmış olan, dinginlik halini ifade eden bir terim– bu bilgilerden alıp ülkesine taşımış olabilirdi. Kuşkucu filozof, inancı ve inançsızlığı askıya alarak kendini iç huzursuzluğundan koruyabiliyordu.

Montaigne Pyrrhonculuktan çok şey öğrendi. Yaşamının ilerleyen dönemlerinde inzivaya çekildiği kulenin kirişlerini,

Pyrrhon'un ardılı, *Pyrrhonculuğun Esasları*'nın yazarı, hekim-filozof Sextus Empiricus'tan (MS yak. 160-yak. 210) alıntılarla donatacaktı. Söz konusu eserde kuşkucu bakış açısı şöyle özetleniyordu:

Kuşkuculuğun nedensel ilkesinin dinginliğe ulaşma umudu olduğunu söyleyebiliriz. Düşünce yetisi ve zenginliğine sahip kişiler, şeylerdeki düzensizlikten ötürü bir karmaşa içine girer, bu durumda neyi onaylayacağı konusunda kuşkuya düşer, neyin doğru neyin yanlış olduğunu araştırmaya başlar, bu konularda karara vararak dinginliğe ulaşmayı umarlar.⁸

Ancak Montaigne felsefenin, Pyrrhoncu türünden olanının bile, insan aklını çalkantıdan kurtarıp kurtaramayacağını sorguluyordu. Filozof birçok denemesinde –Fransızcada “deneme” ya da “girişim” anlamına gelen *essai* sözcüğünden kendi türettiği bir terimdi bu–, Pyrrhonculuğu imanın lehine kullanıyordu.

Pyrrhon'a göre, hiçbir şey bilinemez. Montaigne'in ifadesiyle, “İnsanın başında bir bela vardır: Bir şeyler bildiğini sanması.”⁹ Pyrrhon'un müritlerine, sırtlarını herhangi bir argümana ya da prensibe değil de doğaya yaslayarak yaşamaları öğretiliyordu. Fakat şayet akıl bunca âcizse, dinin gizemlerini kabul etmemek için sebep var mıydı?

Antik Avrupa dünyasındaki belli başlı üç felsefe okulunun –Stoacılık, Epikuroşçuluk ve Kuşkuculuk– üçü de bir dinginlik halini hedefliyordu. Yani felsefe, düzenli olarak alınması halinde *ataraxia*'ya ulaştıracak olan bir yatıştırıcıydı. Felsefe yapmanın amacı iç huzuruydu. Montaigne'in ise bu türden umutları yoktu: “Her kesimden tüm filozoflar

genellikle bir konuda anlaşılır: En yüce iyinin gönül ve beden huzuruna bağlı olduğunda. İyi de onu nerede bulacağız? ... Böyle toz duman içinde kaybolmuşken.”¹⁰

En radikal Pyrrhoncudan da daha kuşkucu olan Montaigne, felsefe yapmanın herhangi bir şeklinin insanın huzursuzluğunu dindirebileceğine inanmıyordu. Ona göre, felsefe en çok, insanları felsefenin olumsuz etkilerinden kurtarma konusunda işe yarardı. Ludwig Wittgenstein (1889-1951) gibi o da gündelik dilin eski metafizik sistemlerin tortularıyla dolu olduğunu fark etmişti.¹¹ Bu kalıntıları açığa çıkarıp, onların anlattığı gerçekliklerin aslında birer kurgudan ibaret olduğunu fark edersek, daha esnek şekilde düşünebilirdik. Felsefeye karşı ufak dozlarda alacağımız bu türden bir homeopatik ilaç –bir anti-felsefe de denebilir–, bizi diğer hayvanlara yaklaştırabilirdi. İşte o zaman, filozofların bizden değersiz sayarak görmezden geldikleri bu canlılardan bir şeyler öğrenmeye başlayabilirdik.

Bu türden bir anti-felsefenin de argümanlarla değil, bir hikâyeye başlaması beklenirdi.

MÈO’NUN YOLCULUĞU

Kedi odaya bir siluet, kapı aralığından süzülen güçlü ışıkla çerçevelenmiş küçük, kara bir suret olarak girdi. Dışarıda savaşı ortalığı kasıp kavuruyordu. Burası, 1968 Şubat’ında Tet Saldırısı’nın, yani Amerikan birliklerine ve onların Güney Vietnamlı müttefiklerine karşı düzenlenen ve beş yıl sonra Amerika’nın ülkeden ayrılmasıyla sonuçlanacak olan Kuzey Vietnam harekâtının başlarında, Vietnam’ın Hué şehriydi. İnsanın savaş deneyimine dair güçlü anlatılardan biri olan